

FÖRSLAG TILL SKÖTSELPLAN FÖR NATURRESERVATET VARHOLMEN

Upprättat i mars 1981 av skogsvårdsstyrelsen i Skaraborgs län.

I ALLMÄN BESKRIVNING

A Data

Areal: 2,74 hektar
Kommun: Falköping
Socken: Dala
Fastighet: Stenåsen 1:1
Ägare: Yxhult AB, 521 00 Falköping
Kartor: Ek blad 8D 2f samt bil 2
Läge: 2 km nordväst Dala kyrka
Syfte: Bevarande av åsen som ett naturhistoriskt dokument åt framtida forskning. Se för övrigt under "Mark- och Vegetationsvård".
Förslagsställare: Skaraborgs läns Naturskyddsförening
Länsstyrelsens beslut: 1936-16-28 länsnr 11, riksnr 30
Föreskrifter: se bil I
Förvaltare: Skogsvårdsstyrelsen i Skaraborgs län i samråd med Skaraborgs läns Naturskyddsförening.

B Naturförhållanden

Topografi

Reservatet är beläget på nordöstra Falbygden i Dala socken ca 2 km nordväst om Dala kyrka och bildar ett landskapligt inslag i traktens småkulliga terräng (Munthe 1906 s 76). Området begränsas i norr och öster av åker, i övrigt av vidsträckt betesmark. Vid platsen för övre fornlämningen, som utgörs av en rundstensättning, och östbranten strax intill når platån sin högsta nivå, 196 m ö h, ca 20 m över omgivningen.

Geologi

Reservatet utgörs av en moränbildning, som vilar på kalksten och ligger i Daladalen, mellan dess huvudfåra och en sydlig förgrening. Östbranten med i genomsnitt 40-45° vinkel karaktäriseras av Sernander (1908) som "det sydöstliga rundade utsprånget av en ortocerkalkbrant". Där denna svänger i nordlig riktning formeras nordöstslutningen, varvid övre randen når förut nämnda högsta höjd genom överlagring med kalkhaltig morän. Höjdpartiet fortsätter efter en mindre svacka åt väster som en markerad moränrygg. Mellan denna och kalkbranten, som efter svängning löper åt västsydväst, är

2 (7)

marken plan och har tidigare varit åker. Där moräntäcket tunnar ut visar sig blottade hållar av kalklagrets horisontella skikt. Den märkliga branten har utskulpterats under issmältningen av framströmmande issjövatten.

De till Daladalen anslutna markerade strandlinjerna ligger på 183 m höjd.

Växtgeografi

Vegetationen inom reservatet utgörs av steppängsartad kalktorräng med inslag av - särskilt i östra kalkbranten exklusiva arter, som anses vara relikter från den postglaciala varmetiden, då sydliga arter spreds norrut på grund av det då rådande mildare klimatet. Som exempel på dessa kontinentalt sydliga och sydöstliga växter förtjänar fjädergräset att nämnas. Dess tre recenta lokaler på Falbygden (en förekomst i Valtorp, spolierad under 1800-talet) är de enda i Norden. De bildar en långt framskjuten utpost från artens egentliga hemvist i sydösteuropas steppområden. Närmast förekommer fjädergräset sparsamt i mellersta Tyskland. Bland de så kallade följeväxterna märks drakblomma, smalbladig lungört och trollsmultron samt en sparsam förekomst av toppjungfrulin. Att fjädergräset och dess följeväxter kunnat hålla sig kvar just här beror på de gynnsamma geologiska och bioklimatiska förhållandena i förening med ekologiskt skonsam kulturpåverkan (röjning, slåtter, mild betning).

II MARK- OCH VEGETATIONSVÅRD

A Allmän målsättning för mark- och vegetationsvård

Reservatet skall vårdas och hävdas på ett sådant sätt att dess karaktäristiska stäppängsflora bevaras och att särskilt fjädergräset, som tidigare varit hotat och tillbakaträngt, fortsätter den tillväxt och spridning som inleddes i slutet av 1950-talet (Fridén 1961).

B Principer för disposition av mark och vegetation samt åtgärder av allmän karaktär

1 Allmänt

Skötselplanen utgör i väsentliga stycken en sammanfattning av de anvisningar som vid olika tillfällen lämnats av Lennart Fridén i samband med förberedelse och genomförande av restaurerings- och underhållsarbeten i reservatet samt av skogsvårdsstyrelsen vunna erfarenheter vid reservatets skötsel. Skötselplanen skall ligga till grund för reservatets skötsel och gälla tills vidare. Vid större avvikelser från anvisningarna skall skötselrådet tillkallas. Lämpligt är att Lennart Fridén årligen följer vårdarbetet.

Inventering av fjädergräsets förekomst och utveckling, kommentarer och litteraturhänvisning upprättad av Lennart Fridén, se bil.

2 Hittills genomförda åtgärder

Från det att området avsattes som reservat 1936 fram till år 1970 har representanter för Skaraborgs läns Naturskydds förening haft ansvaret för skötseln av reservatet. Tidigast

3 (7)

1909-1942 ordf A Stalin, initiativtagare till fridlysningen och två omfattande enbuskröjningar (Albertson 1940). Från 1940 ordf D Nilsson, från 1956 L Fridén med stöd av ordf G Linde. Biträdande i skötseln frivilliga krafter, för tyngre arbeten Julius Nilsson. Reservatet har fr o m år 1970 genom skogsvårdsstyrelsen skötts genom årlig slåtter inom fjädergräsets huvudsakliga utbredningsområde. Dessutom har smärre avverkningar samt omfattande röjningar och stängselarbeten utförts. Samtliga åtgärder har utförts i samråd med Lennart Fridén. År 1979 utfördes genom skogsvårdsstyrelsen

en omfattande inventering inom fjädergräsets huvudsakliga utbredningsområde i form av vegetationsanalys samt individkartering av fjädergräs och några av dess följeväxter (se botanisk inventering år 1979 m m med kartor, särskild del).

3 Allmänna riktlinjer för skötseln

Med undantag av enstaka, från bl a landskapssynpunkt väsentliga solitärträd eller trädgrupper, främst oxel och vildapel, skall området hållas öppet och fritt från träd. Reservatet bör också till stor del hållas fritt från buskar. Enstaka buskar (buskage) av för steppängsvegetationen typiska arter bl a en, hagtorn, nypon och oxbär, bör dock medgivas med stor försiktighet där fjädergräs och drakblommabestånden behöver ljus och konkurrensfria ytor.

På moränryggen, som ej har särskilt känslig vegetation, kan förefintliga enar och enbuskage i mosaik med ljusöppna gläntor med fördel bibehållas och främjas.

Årligt eftersommarbete inom aktuella områden bör utföras med nötkreatur. Det bör ej i betesförbättrande syfte tillföras växtnäring (stall- eller konstgödsel). Vid behov efterbehandlas de betande områdena med slyröjning och eventuell slåtter (främst med syfte att hålla efter utbredningen av blodnäva och krissla samt utjämning av tuvor). Avverknings- röjnings- och slåtteravfall bortförs eller bränns utanför reservatet eller på ett sådant sätt att markskador undviks.

4 Framtida dokumentation

År 1979 utlades inom skötselområde I ett provytesystem i form av ett rutnät med 1 m²: s provytor samt utfördes en individkartering av fjädergräs och några av dess följeväxter (se botanisk inventering av naturreservatet år 1979 m m med kartor, särskild del).

Syftet är att med denna grunddokumentation som utgångspunkt kontinuerligt registrera eventuella förändringar i florans och vegetationens sammansättning. Fullständig vegetationsanalys, (i rutnätets provytor) genomförs vart 8:de år, medan individkartering av fjädergräset och dess viktigaste följeväxter utförs vart 4:de år.

Framtida skötsel anpassas efter de resultat som framkommer vid den kontinuerliga dokumentationen.

C Detaljbeskrivning och detaljåtgärder

Naturreservatet har indelats i olika skötselområden, vilket framgår av karta (bil 3). Varje skötselområde har kortfattat beskrivits, varefter målet för skötseln samt åtgärder

4 (7)

angivits. Skötseln skall ske i enlighet med de allmänna anvisningarna i tillämpliga delar samt med hänsyn till respektive skötselområdes speciella förutsättningar och karaktär.

Skötselområde I A

Beskrivning: Östbranten med "det rundade utsprånget" i mitten, norrut övergående i brant nordöstsluttning, söderut i mindre brant sydöstsluttning, med förekomst av fjädergräs (*Stipa pennata*) på det konvexa och extremt torra mittpartiet jämte följeväxterna drakblomma och smalbladig lungört. En med grön plasttråd hägnad utökad rektangel är tillsvidare tillräckligt rymlig för ytterligare spridning av *Stipa*. Ett område söder om hägnaden

har drakblomma i riklig mängd. I nordöstsluttningen härskar täta bestånd av krissla och blodnäva med inslag av konig brudsporre och trollsmultron. Brudsporren som tidigare uppträdde sporadiskt och mycket sparsamt flammade 1973 upp i 40 ex, 1980 i 100 ex. Med hänsyn till erosion vid exempelvis häftiga slagregn efter torka och söndertrampning är delområde I A frånhägnat övriga beteshävdade områden.

Trädskiktet främst i norra delen av I A utgörs av enstaka tall, oxel, rönn och vildapel. Buskskiktet utgörs av enstaka en, getapel, hagtorn, nypon, olvon och oxbär.

Mål: öppen steppartad torräng med enstaka träd och buskar.

Åtgärd: Successiv utglesning av träd- och buskskiktet. Markstädning med räfsning, särskilt försiktig i Stipa-rektangeln, på våren (april-maj). Årlig försiktig slåtter i september-oktober, åtföljd av räfsning. De täta bestånden av krissla och blodnäva hålles efter genom tidig slåtter.

Skötselområde I B

Beskrivning: Ortocerkalkbrantens fortsättning från I A åt sydväst med sjunkande höjdbelopp, ca 8 -4 m. Sluttningen är ojämn på grund av utskjutande hållkanter och flata kalkhällar. Dessa uppvisar inslag av alvarvegetation. I nerkanten, skyddad för begärlig avbetning, finns åtskilliga bestånd av vingvial, det största vid södra grinden tillsammans med en grupp nyponbuskar inom särskild hägnad. Trädskiktet utgörs av enstaka tall, oxel, rönn och vildapel. Buskskiktet utgörs av enstaka en, getapel, hagtorn, nypon, olvon och oxbär.

Mål: Öppen steppartad torräng med enstaka träd och buskar.

Åtgärd: Successiv utglesning av träd- och buskskiktet. Markstädning och slåtter av rator vid behov. Betning tillsammans med område 3. Bestånden av vingvial skyddas.

Skötselområde 2

5 (7)

Beskrivning: Nordvärd, delvis brant betad sluttning med relativt artfattigt fältskikt. Ett nytt inslag konstaterades 1973, då Lars-Åke Gustafsson (LÅG) fann en blommande stängel av S:t Pers nycklar i områdets östra del. Fridén meddelar att orkidén från 1975 snabbt spritt sig omkring tvenne närliggande enbuskbestånd med över 20-talet blomskott. I vegetationen märks bl a ängsfräken, blodnäva, brudsporre och gullviva. Trädskiktet i området utgörs av enstaka ask, asp, björk, rönn och vildapel. I buskskiktet några bestånd av en, som undgått senaste branden samt nypon.

Mål: Öppen betesmark med enstaka lövträd.

Åtgärd: Ringbarkning av asp. I övrigt gallring till förmån för björk (enstaka och små grupper) och vildapel. Markstädning vid behov. Fortsatt betning.

Skötselområde 3

Beskrivning: Varholmens moränklädda platå lutar i stort sett sakta mot väster med undantag av sluttningar från forn lämningen och höjdryggen. Den tämligen plana torrängen, som domineras av blodnäva, uppvisar i midsommartid före betningen en mångskiftande färgprakt av mer eller mindre allmänna arter. Steppängsartad vegetation präglar fornlämningens nordvästsluttning med inslag av smalbladig lungört, brudsporre, backklöver och backruta samt i ett mindre röse en sparsam förekomst av fjädergräsets följeväxt toppjungfrulin (*Polygala comosa*). Höjdryggens sydsluttning övergår i ett jämnt plan, som når fram till kalkbranten (1 B). Planet har tidigare varit åker, som nu intagits av bl a smalbladig lungört, fältvädd, spåtistel jämte backsippa och brudbröd. Inom området finns även en förhistorisk grav i form av en rund stensättning.

Mål: Öppen steppartad torräng med enstaka träd och buskar. På moränryggen tätare buskage med ljus öppna gläntor. Fornlämningen hålls fri från växtlighet.

Åtgärd: Gallring i trädskiktet, utglesning av buskar. Höjd ryggens enbuskbestånd, som undgått betesskador och branden, gallras så att de bildar mosaik med öppna gläntor. Tuvöar, oftast av betningsratad blodnäva, utjämnas genom slåtter under betningstid, någon gång försöksvis med slaghack under hösten, Varvid steppängspartier sparas.

III ANLÄGGNINGAR

Parkeringsplats finns ca 50 m nordnordväst om reservatet vid väg 879 mellan Stenstorp - Hjo.

Från parkeringsplatsen finns en upptrampad stig till reservatet. Vid ingången till reservatet finns en informationstavla med karta över reservatet.

Inom reservatet fortsätter stigen i väst-östlig riktning och via en slinga tillbaka till ingången. 6 (7)

Gränsmarkering är utförd enligt SNV:s bestämmelser.

Underhåll av anläggningar

Ansvar för underhåll av gränsmarkeringar och anläggningar för besökare, såsom parkeringsplats, stängsel, informationstavla etc åvilar förvaltaren.

IV EKONOMI - PRIORITERINGSFRÅGOR - ANSVARSFÖRDELNING

Fortsatta underhållsarbeten i Varholmen, Dala, bedöms ha högsta prioritet eftersom reservatet, enligt vad som framgår av fridlysningsbeslutet och därtill hörande handlingar, representerar ett utomordentligt stort vetenskapligt värde.

Arbets- och ansvarsfördelning förvaltare - markägare

Enligt länsstyrelsens beslut förvaltas reservatet av skogsvårdsstyrelsen i samråd med Skaraborgs läns Naturskyddsförening. Ansvaret för genomförandet av beslutade åtgärder åvilar förvaltaren.

V ANVÄNDNING AV KEMISKA PREPARAT

Vid vegetationsbehandlingen har hittills inte utnyttjats några kemiska bekämpningsmedel i samband med reservatsskötseln. Sådana preparat bör ej heller i fortsättningen användas vid reservatets skötsel.

VI KART- OCH FOTODOKUMENTATION

Flygbilder

Svart-vitt skala 1:20 000 1976 nr 258 23 bild 27-28
 1976 nr 258 24a bild 19

Ägo- och skifteskartor i skogsvårdsstyrelsens och naturskyddsföreningens arkiv.

Mark- och vegetationsfoto i skogsvårdsstyrelsens arkiv.

VII LITTERATURFÖRTECKNING

Albertson, N.	1941	Varholmen i Dala. Bygd och Natur. Årsbok. Stockholm
Friden, L.	1948	Ny förekomst av <i>Stipa pennata</i> L. i Västergötland. Bot. Not. Lund
	1951	Fjädergräset (<i>Stipa pennata</i>) - ett levande fornminne på Falbygden. Natur i Västergötland. Göteborg
	1959	Steppäng och stipakullar på Falbygden. Från Falbygd till Vänerkust.(sid 228-243). Lidköping
	1960	1960 ett rikt <i>Stipa</i> -år. Skaraborgs läns Naturskyddsförenings årsredogörelse.
	1965	<i>Stipa pennata</i> and its companions in the Flora of Västergötland - Acta Phytogeographica Suecia 50: The Plant Cover of Sweden. Uppsala
Fridén, L.	1966	<i>Stipa pennata</i> vid Nolgården i Näs 1947 och 1965. Sv. Bot. Tidskr. H I Stockholm
	1968	Återigen ett rikt <i>Stipa</i> -år. Fjädergräset i spridning även på Varholmen i Dala. Skaraborgsnatur.
	1971	Varholmen i Dala. Nya <i>Stipa</i> -tuvor i blom och skrud. Skaraborgsnatur.
Hasselrot, K.	1956	Några bidrag till kännedomen om Västergötlands flora. Sv. Bot. Tidskr.

- Larsson, Bengt M.P. och Enbom, Elisabeth 1978 Växtekologiska inventeringar i olika naturreservat i Skaraborgs län 1976 - 1977. Skaraborgsnatur.
- Munthe, H. 1906 Beskrivning till geologiska kartbladet Tidaholm. S.G.U. Ser. Aa 125. Stockholm.
- Rodenborg, L. 1965 Ny lokal på Falbygden för Stipa pennata. Sv. Bot. Tidskr. H 3.
- Sernander, R. 1908 Stipa pennata i Västergötland. Sv. Bot. Tidskr. 2. Stockholm

VIII

KOSTNADSKALKYL

Åtgärd

Beräknad årskostnad

	81/82	82/83	83/84	84/85
Röjning	2 000	1 000	1 000	1 000
Slåtter	4 000	5 000	5 000	5 000
Stängselarbete			1 000	1 000
Informationstavla		6 000		
Tillsyn - dokument	<u>2 000</u>	<u>2 000</u>	<u>3 000</u>	<u>3 000</u>
Summa	8 000	14 000	10 000	10 000